

N:o 182.

Af Herr C. E. Casparsson: Om underdånig skrifvelse till Kongl. Maj:t rörande utarbetande af en ordbok öfver Svenska språket.

Oaktadt alla hittills gjorda uppoffringar och bemödanden eger vår litteratur ännu icke någon mot vår tids anspråk svarande vetenskaplig ordbok öfver svenska språket. Den af Svenska akademien nyligen utgifna ordlistan kan naturligtvis icke i någon väsendtlig mån fylla detta länge kända och erkända behof och framträder icke heller med ett sådant anspråk. Den nämnda litterära bristen kvarstår således och gifver sig helt visst oftare och allmännare tillkänna än någon annan sådan. Lärarne i modersmålet, i synnerhet de som hafva sin verksamhet vid de högre läroverken, och i allmänhet hvarje forskare i nordiska och med dem befryndade språk måste i främsta rummet känna olägenheten af att det icke finnes ett verk, der vårt språks hela ordförråd är samladt, alfabetiskt ordnadt och belyst, och der den språkvetenskapliga forskningens resultat finnas åskådligt ordnade och lätt tillgängliga. Men äfven andra vetenskapers idkare, ja hvar och en, som läser och skrifver det svenska språket, har direkt eller indirekt men af nämnda brist. Det gifves — för att genom ett exempel stödja mitt påstående — ofta intet medel för den, som ej är språkforskare, att erhålla fullt pålitliga uppgifter ens om ganska vanliga ords ursprungliga och nuvarande betydelse, deras större eller mindre lämplighet att brukas i nutida skrift, deras svenska eller främmande börd o. s. v. Hvar och en inser utan svårighet de olägenheter, som i många riktningar häraf måste uppstå. En mängd personer nödgas, hvar för sig, nedlägga stor, ofta fåfång möda, använda mycken dyrbar tid och kraft, som kunde brukas för andra ändamål, om ett verk af nyss antydda slag finnes att tillgå.

Bih. till Riksd. Prot. 1874. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 20 Häft.

Det vare långt ifrån mig att härmed vilja underskatta värdet af de lexikaliska arbeten, som vi redan ega. Deras författare hafva säkerligen sträfvat i det ädlaste uppsåt; de hafva utan tvifvel, hvar och en i sin mån och på sitt sätt, gagnat sitt modersmål och sin nation — ett erkännande, hvilket bör gifvas så mycket hellre, som de alla, så vidt jag känner, skördat ringa lön för stora mödor. Men fastän ordboksarbete flerstädes fortgått och t. o. m. flera begynnelse till Svenska lexikon äro i tryck utgifna, har dock på öfver hundra år icke mer än en enda mera utförlig svensk ordbok utkommit fullständigt. Men hvarken den anspråkslöse författaren af denna ordbok, A. F. Dalin, eller någon annan af de enskilde män, som förehaft eller nu förehafva sådant arbete, har mig veterligen gifvit sig ut för eller haft för afsigt att åstadkomma en omfattande vetenskaplig ordbok, som vore jemförlig med de bästa, som utkommit i andra länd och öfver andra språk.

Ett sådant verk kan numera icke utföras af en enda person, hans lärdom och flit måtte vara huru stora som helst, hans listid blifva aldrig så lång. Dessutom kan icke i vårt jemförelsevis folkfattiga länd under nuvarande förhållanden en ordbok af den omfattning och beskaffenhet, hvarom här är fråga, blifva en förläggare-affär. Det är nemligen tydligt, att icke särdeles många skulle hafva råd att köpa ett verk, hvars pris säkerligen blefve ganska högt. Också torde ett dylikt arbetes värde böra bestämmas lika mycket efter det medelbara som efter det omedelbara gagn det komme att göra. En sådan ordbok finge kanske sin förnämsta uppgift såsom en källskrift, med hvilkens ledning kunde utarbetas tillförlitliga lexikaliska verk af mindre omfång och billigare pris, såsom hand-, skol- och yrkesordböcker samt ordlistor, hvilka komme att omedelbart gagna den större allmänheten och framför allt den bildningssökande ungdomen. Men tillfredsställande arbeten af nämnda slag torde svårigen kunna åstadkommas på något annat sätt än det ofvan angifna. Också äro våra skolordböcker, enligt kompetente domares mening, af en ingalunda nöjaktig beskaffenhet, och detta åter kan icke annat än verka i hög grad menligt på all språkundervisning i våra läroverk.

Af dessa och andra skäl har också utarbetningen och utgifningen af större ordböcker ansetts såsom statsangelägenheter t. o. m. i de allra största kulturländen. Enskilde ordboksförfattare hafva ofta blifvit frikostigt understödda och belönade; akademier och andra statsinstitutioner hafva i sina stadgar blifvit ålagda att utgifva ordböcker öfver ländets språk, ja samfund finnas, som hafva sådant arbete till sin hufvudsakliga eller enda uppgift. Till och med i det stora, folkrika och lärda Tyskland gifves i våra dagar offentlig understöd åt ett der nu pågående större ordboksföretag.

I vårt länd började redan i förra hälften af 1700-talet ordbokssaken att betraktas såsom en statsangelägenhet och var under nära tretio år före-

mål för såväl regeringens som ständernas varma deltagande. Alla de förnämsta lärda och vittra samfundet i vårt land visade stort och verksamt intresse för detta ärende, och författarne af de båda svenska ordböcker, som under denna tid utkommo, Abraham Sahlstedt och Johan Ihre, fingo icke obetydliga statsbidrag. 1786 stiftades Svenska akademien, hvars "yppersta och angelägnaste göromål" skulle vara "att arbeta uppå svenska språkets renhet, styrka och höghet", och som därför äfven fick till åliggande att utarbete en svensk ordbok. Dermed tyckas de öfriga lärda samfundet ansett sig fritagna från alla särskilda förpligtelser att verka för modersmålets uppodling, hvaremot inom nämnda akademi ordboksarbetet till en början fortgick med ganska stor ifver. Emellertid såg sig Svenska akademien icke i tillfälle att förr än 1870 utgifva början af sin ordbok, som dock endast omfattar bokstafven A.

Om värdet af detta profhäfte hvarken kan eller vill jag döma. Det må hafva huru stora företräden som helst: den omständigheten att det endast innehåller en liten början till ett helt, gör naturligtvis, att det icke kan motsvara något af sina hufvudändamål. Något löfte om snar fortsättning kunde akademien icke gifva. Tvärtom heter det i förordet, under åberopande af en särskild afhandling: *Svenska] Akademiens ordbok, historiskt och kritiskt betraktad*: "Det har blifvit ådagalagdt, att fullgörandet af det akademien lemnade uppdrag i denna riktning fortfarande är, liksom det allt jemt varit, beroende af omständigheter, öfver hvilka hon sjelf icke råder; ej blott af brist på tillräckliga yttre medel men än mer saknad af personliga krafter, framför allt en i stort ledande förmåga, som kan beherrska det hela på ett i våra dagar allt mer vidsträckt område, under stigande anspråk både inom och utom vetenskapen, hvilka icke lära inskränkas ens när de göras gällande mot ett vittert samfund, som dock aldrig mindre än nu egnar sig för uppfyllande af ett kall sådant som det ifrågavarande. Under samvetsgrant öfvervägande här af, och af de till grund därför liggande sakförhållanden, kan Akademien, vid utgifvandet af det nu offentliggjorda första häfte af ordboken, icke inför allmänheten ikläda sig någon bestämd förbindelse i afseende på hennes fortsättande eller fullbordan, utöfver den att med all omsorg, och kanske efter bättre utstakad plan, fullfölja rörbetet till den slutliga behandlingen, jemväl detta blott i mån af penningtillgångar och arbetskrafter; de förra, i ett någorlunda rundligt mått, utgörande oundgängliga vilkor för ett ändamålsenligt utförande, utan att ändå alltid kunna bjuda öfver de senare, hvilka i en verksamhet som här ofta äro framkallade af lycans tillskyndelse eller andra oberäkneliga tillfälligheter."

På grund af denna förklaring anmälde Riksdagens 1871 församlade revisorer, att hos dem tvekan uppstått, "huruvida anordningen för ifrågavarande arbete, hvars utgifvande redan varit förenadt med icke ringa kostna-

der, må vara fullt lämplig och ledande till arbetets fullbordande med den skyndsamhet, ändamålet kräfvär, och i anledning af detta revisorernas utlåtaede anförde Riksdagen, i underdånig skrifvelse den 8 Maj 1872, bland annat följande: att Riksdagen icke kunnat annat än dela den tvekan revisorerna uttalat i afseende på lämpligheten af anordningarna för Akademiens ordboksarbete, och hvilken tvekan vunnit ökadt stöd i innehållet af det utaf Akademien med anledning af revisorernes anmärkning afgifna underdåniga utlåtande; att det således syntes Riksdagen väl värdt att öfverväga, huruvida icke ifrågavarande arbete borde ordnas på ett sätt, som mera befordrade dess raskare fortskridande; att arbetets stora nationela betydelse otvifvelaktigt gjorde det förtjent af att med statsmedel understödjas, dess hellre som, utan sådant understöd, ringa utsigt torde förefinnas, att det någonsin skulle kunna tillfredsställande genomföras; vidare att det förefallit Riksdagen, som vore det både med god hushållning och med behörigt erkännande af arbetets vikt mera öfverensstämmande att, äfven med en för en tid något förhöjd utgift, söka fortskynda detsamma, så att ordboken en gång kunde fullbordas och åt den nationela språkforskningen beredas den nytta, som eftersträfvades, än att allt jemt fortfara att utbetala ett anslag, som, till äfventyrs otillräckligt att åt ordboksarbetet bereda önskvärdt fortskridande, i sjelfva verket icke, att döma af hittills vunnen erfarenhet, lemnade för det allmänna något resultat, som motsvarade de för längre tidrymd betydliga medel, hvilka utan nämnvärdt närmande till målet uppförades. — I anseende härtill anhöll Riksdagen underdånigst, det täcktes Kongl. Maj:t taga under öfvervägande, huruvida icke i afseende på det åt Svenska akademien uppdragna arbete för utarbetande af en ordbok öfver Svenska språket kunde träffas anordningar, som betryggade arbetets raskare fortskridande och ordbokens fullbordande inom en ej för mycket aflägsen tid, samt, om förhållandena dertill föranledde, hos Riksdagen göra den framställning i ämnet, som för nämnda ändamåls vinnande kunde anses behöflig.

I Svenska akademis utlåtande öfver denna Riksdagens framställning, den 19 November 1872, heter det bland annat: "Akademien anser sig härvid böra öppet uttala den öfvertygelse, att hon icke skulle kunna genom några särskilda anordningar väsendtligen fortskynda ordboksarbetet, samt att ett förhöjdt anslag icke kunde i annan måtto bidra till ett sådant fortskyndande än att dermed öppnades tillfälle till begagnande af flera biträden för vissa delar af förarbetet, hufvudsakligen en med full sakkänedom och noggrannhet gjord samling af språkprof från äldre och nyare tider, såsom den oundärliga yttre tillredelsen. Äfven om ett ökadt anslag blefve akademien beviljad, skulle hon derföre icke kunna mera än hittills ställa sig i ansvar för arbetets jemna fortgång, som beror af omständigheter, öf-

ver hvilka hvarken en enskild person eller ett samfund har att befalla, än mindre för slutbehandlings fullbordande inom en viss tid". De åsigter Akademien uttalat i sitt förord till ordboken hade "endast vunnit ökad styrka genom en fortsatt erfarenhet af de svårigheter, som möta vid författandet af en större, på vetenskaplig grund hvilande ordbok." Då Akademien därför såg sig "ur stånd att föreslå några anordningar, som med visshet skulle betrygga ordboksarbetets raskare fortskridande och ordbokens fullbordande inom en ej för aflägsen tid" samt "för sin del nu mera efter utgifvande af ett häfte af ordboken och med afseende å de allt jemt stigande anspråken på ett dylikt verk, kommit till full insigt deraf, att de förhoppningar, Akademien hyst och uttalat, då ett anslag till ordboksarbetet för nära tjugu år sedan begärdes, och på grund af hvilka det samma måhända beviljades, icke kunna uppfyllas, finner Akademien sig böra från och med innevarande års utgång afsäga sig så stor del af sitt anslag, som är beviljad med vilkor att till berörda arbete användas."

I Kongl. Maj:ts nådiga proposition till 1873 års Riksdag angående Statsverkets tillstånd och behof erhöll Riksdagen meddelande om hvad sålunda förekommit, hvarjemte Kongl. Maj:t föreslog, att den del af det Svenska akademien beviljade anslag, som var afsedd för omförmälda ordboksarbete, eller 3,750 R:dr, måtte utur riksstaten afföras, hvilket förslag af Riksdagen bifölls.

Dessa äro, så vidt jag känner, de enda åtgärder, som med anledning af Riksdagens ofvan berörda skrifvelse vidtagits, och det för hela vårt land och särskildt för den fosterländska språkforskningen så maktpåliggande ordboksarbetet tyckes sålunda vara afstannadt. Enligt min tanke låter det icke försvara sig, att ett så betydande och så väl behöfligt arbete vidare lemnas åt "oberäkneliga tillfälligheter". Äfven om det med allra första återupptages, kommer det säkerligen att dröja ganska lång tid, innan det når sin fullbordan; men tydligt är, att målet flyttar sig längre i fjerran för hvarje dag, som uppskofvet varar. Redan det förhållandet att arbetet vore väl ordnad och fortginge efter utstakad plan och med goda arbetskrafter skulle medföra oberäknelig nytta. Förarbeten kunde offentliggöras och gagna, långt innan sjelfva ordboken såge dagen, och sjelfva företaget blifva liksom en medelpunkt för de fosterländska språksträfvandena. Huruvida fullt tillräckliga arbetskrafter nu äro tillgängliga för ifrågavarande ändamål känner jag icke. Jag vågar dock tro, att sådana icke skulle komma att saknas. Redan i femton år hafva de nordiska språken haft egna lärostolar vid båda våra universitet, och det är allom känt, att det nordiska språkstudiet drifvits med ifver och framgång, äfvensom att antalet af dess idkare är i ständig tillväxt. Men om ock så vore, att ordboksarbetet i första början ej skulle kunna påskyndas med all

önskelig och behöflig raskhet, så kunde dock fasta grundvalar läggas. Arbetskrafterna kunde sedan ökas i mån af tillgång på sådana. I alla händelser synes mig frågan väl värd att ånyo blifva föremål för Regeringens och Riksdagens uppmärksamhet.

På grund af hvad jag sålunda anfört får jag vördsamt föreslå,

det Riksdagen ville i underdånig skrifvelse anhålla att Kongl. Maj:t täcktes taga i öfvervägande, huru utarbetningen af en mot tidens vetenskapliga kraf svarande ordbok öfver svenska språket lämpligast må kunna anordnas samt derefter, i den mån Riksdagens medverkan kan vara erforderlig, till Riksdagen göra den framställning i ämnet, som för ändamålets vinnande, inom en ej alltför aflägsen framtid, må anses af förhållandena påkallad.

Om remiss till vederbörligt Utskott anhålles.

Stockholm den 19 Mars 1874.

C. E. Casparsson.
